

Een ‘scandpaal voor sceperus’

GOUDSE DOMINEE EN BIBLIOFIEL

Paul H.A.M. Abels

4

Tidings 2015

Je kunt veel zeggen over Jacobus Sceperus (1607-1677), maar niet dat deze Goudse dominee niet van boeken hield. Na zijn overlijden moest er zelfs een speciale veiling worden georganiseerd om zijn bibliotheek te verkopen.¹ Gedurende zijn leven schreef hij zelf ook vele boeken en zijn liefde voor het gedrukte woord kwam verder tot uiting in zijn bijbaan als Librijemeester, die hij jarenlang met grote ijver en daadkracht vervulde. Maar Sceperus was geen gemakkelijk mens. Als gereformeerd dominee had hij strenge geloofsopvattingen, die hij niet alleen uitdroeg in woord en geschrift, maar die ook bepalend waren voor zijn omgang met de medemens en in de keuzes die hij maakte bij zijn inzet voor het stedelijke Goudse boekenbezit van de Librije. In deze bijdrage gaan wij op zoek naar Sceperus en zijn liefde voor en obsessie met het gedrukte boek.

Jacobus Sceperus was Amsterdammer van geboorte. Hij zag in 1607 het levenslicht en groeide op in de hoofdstad. Daar zal hij ongetwijfeld de Latijnse School hebben bezocht. Op 16 december 1625 schreef hij zich onder de naam Jacobus Frederici (Frederikszoon) in voor een

Familiewapen van Sceperus uit het wapenboek van de Librijemeesters (collectie P. Abels).

studie theologie aan de Leidse universiteit.² Uit die studietijd is nog een disputatie van hem in druk bewaard gebleven, zijn allereerste publicatie.³ Zijn eerste beroeping ontving hij in 1633 van de gereformeerde gemeente Oostzaan, in Noord-Holland. Een jaar later, in mei 1634, trad hij in het huwelijk met Willemtgen Harmensdochter Spaeroogh. Zij schonk hem maar liefst zestien kinderen, van wie er twee in Oostzaan werden geboren. De veertien anderen zouden ten doop worden gehouden in de Sint-Janskerk te Gouda, naar welke stad de jonge predikant in 1638 werd beroepen. Het echtpaar ging wonen aan de Lange Tiendeweg 37.⁴

Sceperus arriveerde in Gouda op een moment dat zowel op het stadhuis als in de consistoriekamer nog steeds de naweën voelbaar waren van de politieke en kerkelijke zuivering die in 1618 onder dreiging van geweld was afgedwongen door prins Maurits. De stadhouder had op

die manier een eind gemaakt aan ‘de Goudse Vrijheid’, een eigenzinnige opstelling van het stadsbestuur die zich kenmerkte door tolerantie en een streven om in de Sint-Jan een kerkgemeenschap van mild-protestantse signatuur te bevorderen. Daarmee had de Oranjeprins de weg vrijgemaakt voor orthodox-gereformeerden, die vanaf 1619 de kansel in de Sint-Jan mochten beklimmen. De toen verbannen remonstrantse (vrijzinnige) predikanten probeerden in het geheim hun geestverwanten zo goed en zo kwaad als dat ging zielzorg te verlenen. Regentenfamilies die door toedoen van Maurits hun politieke en kerkelijke machtspositie waren kwijtgeraakt, stelden in de daaropvolgende jaren alles in het werk om weer ‘op de kussens’ te komen. Dat leidde tot vele conflicten en spanningen, die de Goudse bestuursorganen tientallen jaren verlamden. Sceperus was niet de verbindende persoon die hieraan een eind kon maken. Integendeel, ook rond zijn persoon liepen de conflicten en emoties vaak weer hoog op.

Sceperus was bepaald een ‘scherpslijper’. Als hij overtuigd was van zijn gelijk, dan zou de ander het weten ook en was hij niet genegen tot enig compromis. De eerste die dat zou merken was zijn ambtsgenoot ds. Nathanael Vogelsangh. Deze predikant hield er naast zijn functie van Evangeliedienaar ook een bloeiende medische praktijk op na. Een dergelijke combinatie van zorg voor ziel

en lijf kwam in die tijd vaker voor, al waren de kerkelijke synodes hier niet bepaald happig op. Zij vreesden dat een dominee door zijn medische werk in opspraak kon komen als patiënten niet tevreden waren over de behandeling of onverhoopt zouden overlijden. Precies dat gebeurde ook bij Vogelsangh, onder meer door een mislukte behandeling van de echtgenote van Sceperus. Zij kreeg van hem een drankje, waarna haar lijf onmiddellijk opzwol. Als er niet onmiddellijk een andere dokter bijgehaald was, zouden zij en haar nog ongeborn vrucht volgens Sceperus het leven hebben gelaten.⁵ Beide ambtsbroeders raakten hierdoor in een scherp conflict, dat de Goudse kerkenraad slechts met de grootste moeite en inschakeling van classis – het regionale kerkverband – en synode kon beslechten.⁶

In het conflict met Vogelsangh liet Sceperus zich kennen als een opvliegend persoon, die zijn tegenstanders in woord en gebaar niet spaarde. Pas nadat de classis hem een tijdlang had uitgesloten van de vergadering en dreigde met zwaardere sancties, bond hij mokkend in. De lucht was daarmee zeker niet geklaard. Dat zou al snel blijken toen Vogelsangh naar elders vertrok en de beroeping van een opvolger aan de orde kwam.⁷ Waarschijnlijk is er in de Goudse kerkgeschiedenis geen pijnlijker episode te vinden dan deze opvolgingskwestie, waarin kerkenraad, classis en stadsbestuur in wisselende coalities tegenover elkaar stonden en dominee, koster en kerkgangers zelfs onder de preekstoel met elkaar slaags raakten.⁸ Bij dit alles speelde Sceperus opnieuw niet de rol van vredesduif, maar gooide hij met zijn onwrikbare standpunten en opvliegendheid herhaaldelijk olie op het vuur. Ook binnen de kerkenraad van Gouda lag hij niet bij iedereen goed. Een medebroeder verzuchtte op enig moment dat hij ‘heerscht als een paeus, en domineert als een dictateur’.⁹

Geleidelijk verlegde Sceperus zijn aandacht echter naar tegenstanders buiten de eigen gereformeerde kring, zowel in de politiek als op het kerkelijke erf. Hij stak niet onder stoelen of (kerk)banken dat hij de stadhouder van het Oranjehuis zeer toegedaan was. Het waren immers altijd de Oranjes geweest die pal hadden gestaan voor het gereformeerde geloof. Zijn allereerste boekje betrof

1. Sceperus' boeken werden in 1678 geveild bij Felix Lopez de Haro in Leiden.

2. G. du Rieu (ed.), *Album Studiosorum Academiae Lugduno Batavae, 1575-1875* (Hagae Comitum 1875) 547: 16-12-1625; Jacobus Frederici Amsterodamensis, 18, T.

3. Jacobus F. Fr. Sceperus, *Disputatio philosophica, continens quaestionum decadem*, Lugduni Batavorum 1627. British Library Londen, 534.c.36:59.

4. SAMH: Huizenboeken Mattheijs, Notarieel nr. 171, fol. 133, NH doopboeken, Lidmatenregisters St.-Jan, Register Familiegeld 1674.

5. SAMH, Archief classis Gouda, 8-5-1645.

6. W.P.C. Knuttel (ed.), *Acta der Particuliere synoden van Zuid-Holland 1621-1700*, derde deel 1646-1656 ('s-Gravenhage 1910) 20-24.

7. SAMH, Archief classis Gouda, 22/23-10-1645.

8. SAMH, Acta kerkenraad Gouda, 29-3-1646.

9. SAMH, Acta kerkenraad Gouda, 3-5-1646. Zie voor details over deze episode P.H.A.M. Abels e.a. (red.), *Duizend jaar Gouda. Een stadsgeschiedenis* (Hilversum 2002) 441.

Een emmer met stront

Twee vrouwelijke lidmaten hadden het in 1645 voorzien op Jacobus Sceperus. Zij waren verontwaardigd over zijn rol in de kerkenraad. Daarom vatten zij het plan op, om een emmer met 'dreck' (stront) boven de deur van Sceperus op te hangen. Daarna willen ze hem door middel van het gooien van steentjes tegen de ruiten naar buiten lokken. De inhoud van de emmer moet dan op zijn hoofd terechtkomen. De uitvoering mislukt omdat de uitvoerder van het snode plan, genaamd Haesje, op het laatste moment de angst in de benen voelt en de emmer weggooit. De opdrachtgeefster, Marij Lepelaer, reageerde daarop met de woorden 'Ick hoor wel Haes, dat ghij stijff in de kaecken, maer slap in de saecken sijt'.

dan ook een lofzang op de verovering van Hulst door Frederik Hendrik. De Goudse predikant moest dan ook niets hebben van de politiek van raadspensionaris Johan de Witt, die er namens de Staten van Holland op uit was de minderjarige Willem III uit te sluiten van elke politieke macht. Toen hij zijn politieke opvattingen in 1665 ook via de preekstoel uitdroeg, greep het stadsbestuur op last van de Staten van Holland in. De uitbetaling van het tractement van Sceperus werd voor enige tijd stilgelegd¹⁰ en de kerkenraad en classis van Gouda werd gelast ervoor te zorgen dat dit soort politieke preken niet meer gehouden zouden worden.¹¹

Antipapisme

Vanaf de jaren vijftig zocht Sceperus via het gedrukte woord nadrukkelijk de confrontatie met de aanhangers van andere religies. De kerkenraadsacta van de gereformeerde Sint-Jansgemeente laten een aaneenschakeling zien van klachten over 'paepsche stoutigheden' door pastoors, paters en kloppen. Sceperus maakte veelvuldig deel uit van delegaties die namens de kerkenraad op het stadhuis gingen klagen over de 'brutaliteit' en vrijmoedigheid van rooms-katholieken in de stad. De

persoon waarover het meest geklaagd werd in de jaren was de priester Cornelis de Jager, telg uit een vooraanstaande Goudse familie, die het waagde om een wonderdoend Mariabeeld onder te brengen in een kerkje aan de Goudkade, net buiten het rechtsgebied van Gouda, dat van heinde en verre bedevaartgangers trok. Alle inspanningen van Sceperus en de zijnen ten spijt slaagden zij er niet in de overheden tot ingrijpen te bewegen.¹²

De frustratie van Sceperus over de in zijn ogen gru-

10. Extract uit het Resolutie-boek, der stede Goude. Rakende het seditieus en oproerig prediken van Jacobus Sceperus predikant aldaar, 4 september 1665.

11. SAMH, Archief classis Gouda, 23-2-1666.

12. P.H.A.M. Abels., 'Goudse duvelstoejager brengt Maria naar Waddinxveen, in: *Tidinge* 24 (2006) 98-105.

13. R.A. Bosch, *De 72 glazen van de Sint Janskerk in Gouda* (Delft 2008) 94.

14. P.J. Barnouw, *Philippus van Limborch*, (diss.) (Den Haag 1963) 16-18.

15. Cuyleman schreef zelf als reactie op Sceperus: *Paraenesis ofte ernstige aanspraake aan D. Jacobus Sceperus, predikant der contra-remonstranten in Gouda, over zijne onchristelyke maniere van doen en schryven gebruikt tegen eenige remonstrantsche leeraren, en met name D. Christophorus Langerack in zijn boekje Chrysopoligeras onlangs uitgegeven, en hier kortelyk beantwoord*, Amsterdam, 1663

Titelpagina van Sceperus' *Geschenck*, op geseijde St. Nicolaes avont. Links op de achtergrond de duivelsuitdrijving in Gouda.

welijke paapse misstanden schreef hij van zich af in zijn *Geschenck*, op geseijde St. Nicolaes avont aen allen ingesetenen van Gouda (1658). Hierin richtte hij zijn pijlen niet alleen op het in de titel genoemde sinterklaasfeest, maar ook op andere vormen van bijgeloof en devotie. Zo stelt hij ook een geruchtmakend geval van duivelsuitdrijving aan de kaak, waarbij een Goudse priester een dierenvel met twee horens over zijn hoofd trok. Deze scene is ook te zien op de titelprent, die gegraveerd is door de Goudse graveur Hendrick Bary.

In dezelfde periode waarin Sceperus van leer trok tegen zijn rooms-katholieke medeburgers, vond in de Sint-Janskerk een opvallende ingreep plaats in een van de Goudse Glazen. In het uit 1567 daterende glas 22, met de Tempelreiniging als thema, werd in 1657 een Latijns gedicht aangebracht met een sterk antipaaps karakter. Het gedicht eindigt (in vertaling) met de niet mis te ver-

stane boodschap: 'Van hier dan, stank, vee, geld, duiven en papen! Dat de Raad zo uw priesters en erediens- ten verwerpt'.¹³ Het lijkt niet gewaagd te veronderstellen dat ook achter deze klare taal Sceperus schuilgaat, de in die dagen felste bestrijder van de katholieken in Gouda.

Contra de remonstranten

Maar niet alleen de katholieken wekten de toorn van Sceperus. Met zijn *Goutsche vragher* uit dat jaar, trachtte hij remonstrantse stadsgenoten tot een terugkeer naar de publieke kerk te bewegen. Dit boek verleidde een anoniem tot het publiceren van een schotschrift, waarbij gesuggereerd werd dat Sceperus de auteur was. Toen dit aan het licht kwam, werd het drukken van verkopen van dit boekje op last van de Goudse magistraat en het Hof van Holland verboden. Kort daarna verscheen een andere reactie, getiteld *Korte wederlegginge van 't boexken onlangs uitgegeven bij Jacobus Sceperus*. Dit eveneens in 1661 verschenen geschrift was de eerste publicatie van de latere remonstrantse hoogleraar Philippus van Limborch, die toen predikant was van de remonstranten in Gouda. De auteur werd daarop enkele keren door de Goudse justitie ondervraagd. Toen het Sceperus duidelijk werd dat het, ondanks zijn vele klachten bij het stadsbestuur, niet tot een veroordeling kwam, schreef hij op zijn beurt weer een verweerschrift, getiteld *Chrysolipoirneen* (1662).¹⁴

Het zou niet blijven bij deze polemiek met Van Limborch. Ook verschillende andere remonstrantse auteurs kregen te maken met een verbeterde Sceperus, die in woord en geschrift er alles aan deed om het remonstrantse geluid in en rond zijn woonplaats te verstommen. De remonstrantse predikanten Pieter en Passchier de Fijne, Christoffel van Langerak en Jacobus Cuyleman¹⁵ moesten het ontgelden. Dat leidde van die zijde in 1664 tot een opmerkelijke tegenreactie, in de vorm van een 'buurpraetje', een in die dagen zeer populaire stijlfiguur van een gefingeerd gesprek waarin zaken en personen over de hekel gehaald werden. Het pamflet draagt als titel *Pannekoek voor Sceperus op den Vastelavond ofte Buurpraetje tusschen Grietje van Moordt, ende Annetje van*

Titelpagina van Pannekoek voor Sceperus op den Vastelavondt ofte Buurpraetje.

Wens-veen, over de voddige ende vinnige boeckjens van Iacobus Sceperus. De schrijver gebruikt als pseudoniem Anna Vlas-braeck, terwijl de drukker zich bedient van de schuilnaam Jacob Volckertsz. Hooft-breecker.¹⁶

Beide buurvrouwen bespotten in het buurpraetje de boekjes van Sceperus. Het papier dat daarvoor gebruikt is, zou je reinste verspilling zijn. Volgens hen wordt het 'meeste deel voor vuyl papier verkocht ende men maeckter poortegaels-briefjens [toiletpapier, P.A.] af oft briefjens om taback in te doen'. Liever dan Sceperus' geschriften, met al die moeilijke namen, lezen zij de *Enge Poorte* van Eduard Poppius zaliger, de vroegere remonstrantse predikant van Gouda. Dat boek zou zelfs gelezen worden door sommigen die nu nog naar de Sint-Jan gaan, terwijl Poppius met vrouw en kinderen uit Gouda verdreven was en de dominee in een eeuwige kerker een martelaarsdood was gestorven.¹⁷ Hoeveel beter en stichtelijker is zijn werk dan de 'voddige ende lompe boeckjens van Sceperus', aldus de vrouwen.

Aan het eind van het gesprek vraagt de ene vrouw zich af hoe Sceperus er eigenlijk uit zou zien. Is het een oude man met een lange grijze baard? De ander zegt hem wel van gezicht te kennen: hij heeft geen lange, noch grijze baard, maar een kleine zwarte en spitse, zo zwart en spits als hij zelf is. De bitterheid komt hem de ogen uit. Hij zal omstreeks 50 jaar zijn, aldus de vrouw. Deze leeftijd klopt redelijk en als we de persoonsbeschrijving van deze dames ook verder mogen geloven, weten we dankzij hen – bij gebrek aan een portret – toch enigszins hoe hij er uit heeft gezien. Die beschrijving doet ons zelfs veronderstellen dat hij door de eerdergenoemde Goudse

De Goutsche Vraget. Rechts aan tafel een man die de trekken heeft van Jacobus Sceperus.

Een uniek boekje van Poppius

De Goudse predikant Eduardus Poppius bleef ook na zijn afzetting door de Synode van Dordrecht in 1619 en deportatie naar de Zuidelijke Nederlanden zeer geliefd in de stad en omliggende dorpen. Dat blijkt nog uit het *Buur-praetje* tegen Sceperus uit 1664. Na zijn verbanning uit Gouda keerde hij nog verschillende keren in het diepste geheim terug om te preken voor zijn voormalige gemeentelieden. Ook schreef hij anoniem gedrukte bemoedigingen voor hen, zoals het *Troostelick nieuwejaer* uit 1620. Kort na zijn overlijden in een gevangenis op slot Loevestein in maart 1624 werd een gebedenboekje van hem in zakformaat uitgegeven, dat aanhangers makkelijk bij zich konden dragen. Deze uitgave was onbekend, tot een exemplaar onlangs opdook op een veiling in San Francisco. Het boekje, dat in geen enkele catalogus voorkomt, is nu terug in Gouda.

graveur Bary is afgebeeld op de titelpagina van Sceperus' *Goutsche vrager*, rechts aan tafel tegenover Philippus van Limborch, met achter hem de Sint-Janskerk.

Sceperus liet zich uiteraard niet afschrikken door het schotschrift. Hij vervolgde onverdroten zijn kruistocht tegen alles en iedereen die hij beschuldigde af te wijken van de gereformeerde leer. In de *classicale acta* van Gouda schreef hij eigenhandig een lang pleidooi om ketteren van allerlei pluimage, die de goddelijke drieëenheid loochenden en zich volgens hem vaak schuilhielden tussen remonstranten en doopsgezinden, te weren. Hij noemde dit 'arriaensche, samosatenaensche, sociniaensche, sociniano-pelagiaensche en andere diergelijcke dwaelingen ende ketterijen'. Zelfs 'atheisterije' meende hij op het spoor te zijn, waaruit duidelijk wordt dat Sceperus zichzelf beschouwde als een niet te stuiten strijder tegen alle denkbare dwalingen en afvalligheid.¹⁸

16. Universiteitsbibliotheek Gent, AM 1664, 15.

17. Poppius stierf in gevangenis op Slot Loevestein. Gouwenaar Dick Jonker schreef een roman over hem, onder de titel *Titia en de dominee. Een historisch verhaal over godsdienst, haat en liefde* (2006).

18. SAMH, Acta classis Gouda, 22-6-1665.

Renovatie van de Librije

Het kon niet zonder gevolgen blijven toen uitgerekend een man als Jacobus Sceperus de functie van Librijemeester kreeg toebedeeld en invloed kon uitoefenen op het aanschafbeleid van de stadsboekerij. In de jaren veertig bekleedde hij voor het eerst die functie, maar toen was hij nog hoofdzakelijk verwickeld in conflicten binnen zijn gemeente en stond zijn hoofd nog niet zo zeer naar bestrijding van 'ketterijen'. De stilte van de stadsboekerij lijkt in die jaren voor hem vooral een welkome afwisseling te zijn geweest om het rumoer in de gemeente van tijd tot tijd even te ontvluchten. Wel heeft hij de functie – zoals met alles dat hij aanpakte – van meet af aan met hart en ziel vervuld. Dat kwam de enigszins kwakkelende stadsbibliotheek aanvankelijk ook zeer ten goede. Zijn onmiskenbare organisatorische talenten waren onmiddellijk merkbaar. Onder zijn impulsen vergaderde het college van Librijemeesters voortaan weer wekelijks, met boetes voor laatkomers en absenten. Alle handelingen van het college werden voortaan zorgvuldig genoteerd in een nieuw librijeboek. Verder werd het boekenbestand opnieuw geïnventariseerd en kwamen er

Herdenkingsbord uit de Goudse Librije uit 1649. Onder de namen van de librijemeesters ook Sceperus. (foto: Streekarchief Midden-Holland)

aan de muren grote naamlijsten met prominente schenkers van boeken.¹⁹

Verder zorgde Sceperus ervoor dat belangrijke nieuwe boekwerken voor de Librije werden aangeschaft, zoals de historische werken van Bor, Van Reydt en – opmerkelijk – zelfs de *Kerkelijke Historie* van de remonstrantse voorman Johannes Wtenbogaert.²⁰ Bijzondere bemoeienis had hij met de aanschaf van de beroemde atlas van Joannes Blaeu. Ten tijde van zijn Librijemeesterschap werden in 1647 de tot dan toe verschenen vier delen van dit *Toonneel des Aerdrycks* – in de notulen aangeduid als de ‘Grooten Atlas’ – aangeschaft voor het niet geringe bedrag van 150 gulden. Vijftien jaar later, tijdens Sceperus’ tweede ambtstermijn als Librijemeester, kwam hij direct in actie toen hij vernam dat Blaeu de veel omvangrijkere Latijnse editie van de *Atlas maior* op de markt bracht. Hij benaderde persoonlijk de beroemde Amsterdamse kaartenmaker om te onderzoeken of de oorspronkelijke atlasdelen ‘opgewaarderd’ konden worden met de nieuwe delen. Dat leidde uiteindelijk tot een overeenkomst, waarbij Blaeu toezegde de nieuwe kaarten in de oude delen van het *Toonneel* te voegen. Uit een uitvoerige correspondentie van Sceperus met Bleau

valt af te leiden dat dit in 1665 uiteindelijk ook is gebeurd. De negen banden werden geleverd met een speciaal voor de boeken vervaardigd kastje. Dat Sceperus aan het eind van de rit een bedrag in mindering bracht op de afgesproken prijs, als compensatie voor het overschrijden van levertijden, past daarbij weer bij zijn imago van scherpslijper.²¹

Sceperus was in 1648 ook nauw betrokken bij een ingrijpende verbouwing en ‘modernisering’ van de Librije. In maart van dat jaar concludeerde het College van Librijemeesters (naast Sceperus bestaande uit de jurist en stadsbestuurder Hieronymus van Beverningh en de medicus Martinus Bloncq) dat het boekenbezit zwaar te lijden had onder de omstandigheden in het bovenzaaltje. De boeken zaten onder het stof en werden door muizen en ander ongedierte ‘beknabbelt’. Vocht en het onbreken van behoorlijk zonlicht zorgden er verder voor dat de boeken ‘verschimmelen ende verrotten’. Voor de Librijemeesters was dit aanleiding zich te richten tot het College van Kerkmeesters met een dringend verzoek middelen vrij te maken voor een ingrijpende verbouwing. De beheerders van de penningen van de Sint-Jan namen hier goede nota van en huurden bekwame ambachts-

Speciale Librijestempel

In 1655 kreeg de Goudse boekdrukker Willem van der Hoeve de opdracht van de Librijemeesters om een eigendomsstempel te vervaardigen, dat in alle Librijeboeken aangebracht kon worden. Hij koos voor het bekende

stadwapen van Gouda met de zes sterren en een felle kleur rood. Aan deze stempel kunnen we ook nu nog boeken herkennen die ooit deel uitmaakten van de collectie van de stadsboekerij en later geveild of gestolen zijn. Zo dook vorig jaar op een veilingssite een Grieks-Latijns werk van Philo Judaeus op, uitgegeven in 1640 in Parijs door de zogeheten Compagnie de la Grande Navire. Op de titelpagina niet alleen het schip waaraan de uitgever zijn naam ontleende maar onmiskenbaar ook het Goudse Librije-kenmerk. Het boek bleek in 1878 nog aanwezig te zijn in de bibliotheek, maar wanneer en hoe het verdween is niet meer na te gaan. Doorverkoop van het werk aan een particulier kon dan ook niet voorkomen worden.

lieden in. De gewelfen werden afgeschot, er werd een schoorsteen aangebracht om de ruimte droog te stoken en er kwamen nieuwe ramen, zodat de boekenliefhebber eindelijk voldoende licht had om de werken goed te bestuderen. In de ramen werden nieuwe kruiskozijnen aangebracht, met gebeeldhouwde rozen van Pieter Jansz Oosterlach. Alexander van Westerhout vervaardigde de gebrandschilderde glazen. Als fraai sluitstuk van de verbouwing werd een blauw-witte Italiaanse mozaïkvloer in de boekzaal aangelegd.²²

Een jaar later was deze klus, tot grote tevredenheid van de Librijemeesters, geklaard. De kasten werden tegen de muren geplaatst en de kettingen werden van de

boeken gehaald. In plaats daarvan kwamen er nieuwe sleutels op de deuren en alle boeken kregen een rood eigendomsstempel van de Librije, om diefstal te voorkomen.²³ Een bedankje van de Librijemeesters aan de kerkmeesters voor de 'cierelycke reparatien aen de librie' ging vergezeld van een aanvullend verzoek om ook nog zes 'pruysleren' stoelen te mogen ontvangen. Nadat ook deze vraag was gehonoreerd achtten de Librijemeesters de tijd rijp zichzelf eeuwige roem te bezorgen. Zij besloten hun namen in gouden letters op een groot bord in de bibliotheek te laten aanbrengen, waarop naast het eerdergenoemd drietal ook de twee in het jaar daarop aangetreden Librijemeesters (apotheker Gerardus Cincq en de predikant Johannes Heinsius) vermeld werden. Het bord werd ontworpen door Van Beverningh en vervaardigd door de schilder Barent Arbos.²⁴ De kerkmeesters, als feitelijke financiers en uitvoerders van het karwei, kregen slechts een algemene vermelding zonder naam. De naam van Jacobus Sceperus figureert daarentegen prominent op het bord.

Ravage in de Librije

In 1668 trad Sceperus aan voor een nieuwe ambtsperiode als Librijemeester, samen met mr. Arent Vossenburch en dr. Pieter van Groenendijck. Zijn invloed was meteen merkbaar. Hij noteerde alle besluiten weer zorgvuldig in het notulenboek en gaf de aanzet tot het vervaardigen van een nieuwe catalogus. Met deze inventarisatie

19. W.A. Zuijderhoudt-Hulst, *Geschiedenis van de Goudse Librije gedurende het verblijf in de St. Janskerk* (Meppel 1976) 59.

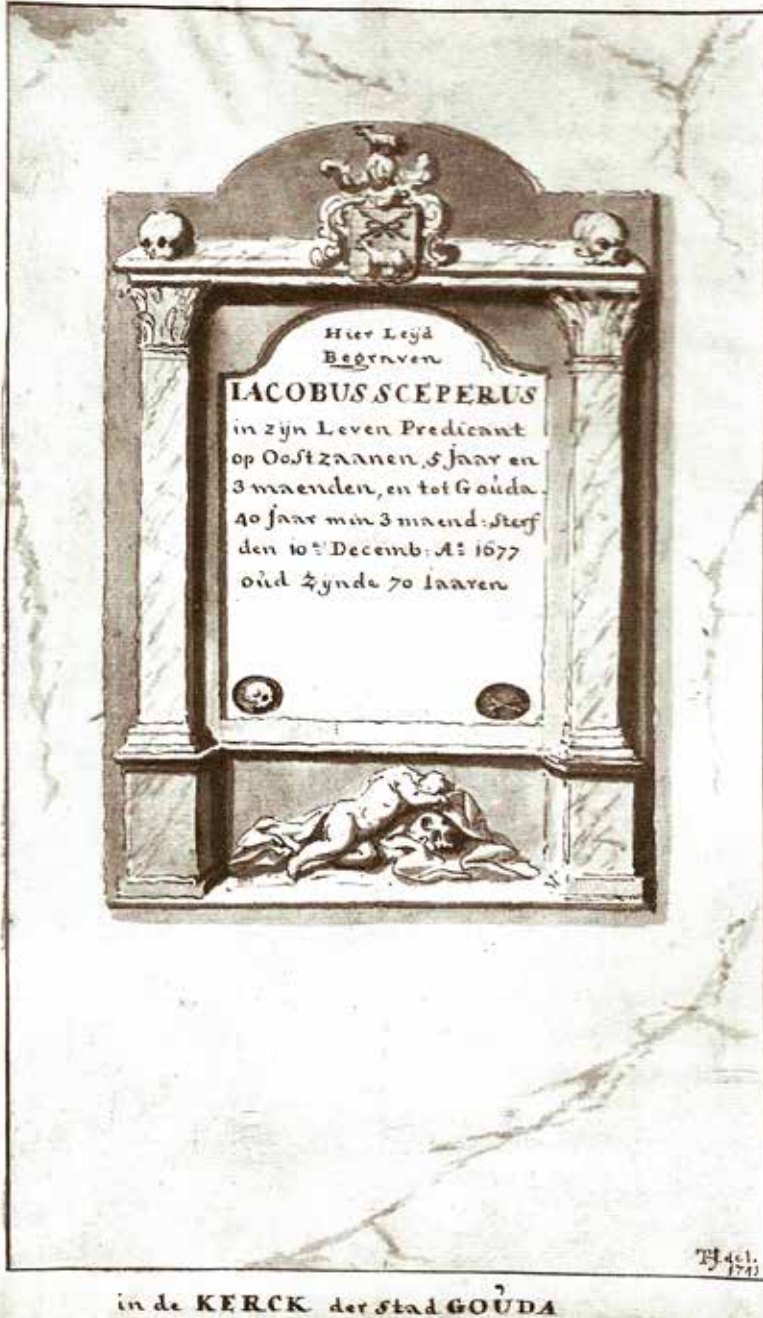
20. SAMH, Archief van de stadslibrije, inv.nr. 1: Resoluties d.d. 22-2-1645 en 18-9-1646.

21. J.W.E. Klein, 'De ontstaansgeschiedenis van het Goudse exemplaar van Joan Blaeu's *Grooten Atlas*', in: *Caert Thresoor* 11 (1992) 41-47.

22. SAMH, Archief van de stadslibrije, inv.nr. 1: Resoluties d.d. 10-3-1648 en 9-4-1649.

23. J.W.E. Klein, *Geen vrouwen ofte kinderen, maer alleenlijk eerbare lijdenden. 400 jaar Goudse librije 1594-1994* (Gouda1994) 47.

24. SAMH, Archief van de stadslibrije, inv.nr. 1: Resoluties d.d. 19-10 en 21-11-1649.

lijkt hij een bijzondere bedoeling te hebben gehad. In de voorafgaande drie jaar had zijn ambtgenoot Bernardinus de Moor het Librijemeesterschap vervuld. Deze predikant stond bekend als tamelijk rekkelijk, met een zwak voor remonstranten. Op instigatie van De Moor werden op een veiling van de bibliotheek van de remonstrantse hoogleraar Arnold Poelenburgh (1628-1666) boeken van Simon Episcopus²⁵ en Rudolphus Gualtherus²⁶ aangeschaft ten behoeve van de Librije en zelfs een boekwerkje van Conradus Vorstius, die verdacht werd van socinianisme, kreeg een plek in de Librije.²⁷ Het opnemen van dergelijke geschriften in de stadsbibliotheek moet voor Sceperus een gruwel geweest zijn, net als het verlenen van sleutelrecht aan de predikant van de remonstranten in Gouda, ds. Johannes Snecanus in mei 1667.²⁸

De bedoelingen van Sceperus werden spoedig duidelijk: het boekenbestand van de Librije moest gezuiverd worden en het sleutelrecht strenger gereguleerd en beperkt tot een kleine groep. Bij de inventarisatie van het boekenbestand werd een lijst opgesteld van titels van 'uigtgescoten' en 'ondienstige' [overbodige en nutteloze, P.A.] boeken. Vervolgens richtten de Librijemeesters zich tot de magistraat met een verzoek deze boeken publiek te mogen verkopen. Op 18 september 1668 gaf het stadsbestuur hiervoor toestemming. Al eerder waren een keer boeken uit de Librije geveild, maar toen betrof het vooral dubbelen. Dit keer greep Sceperus – daarin vooral bijgestaan door Van

Tekening van het grafmonument voor Sceperus in de Sint-Janskerk. Het monument is waarschijnlijk in de Franse tijd (rond 1795) verwijderd. Als familiewapen van oorsprong in het blauw twee gekruiste pelgrimsstaven gebonden door een strik, beneden; op blauw een zilveren schaap op groene grond (collectie P. Abels).

Groenendijck – de kans om zich te ontdoen van boeken die hij in strijd vond met de gereformeerde leer, waaronder enkele werken die nog maar enkele jaren eerder waren aangeschaft door zijn voorganger.

De veiling van de Librijeboeken vond plaats op 8 oktober daaropvolgend, waarschijnlijk in de boekzaal zelf. Voor geïnteresseerde kopers drukte Willem van der Hoeve een veilingcatalogus, met een oplage van honderd exemplaren. De erfhuismeester, de man die optrad als veilingmeester, was stadsdrukker Cornelis Dyvoort. Ruim een jaar later herhaalde dit proces zich, toen op 25 november 1669 een nieuwe openbare verkoping van Librijeboeken plaatsvondt, waaronder diverse incunabelen en postincunabelen (zeer vroege drukken van voor 1500 en uit de periode 1500-1550). Voor deze laatste veiling drukte Van der Hoeve opnieuw een catalogus, die als enige bewaard is gebleven. Op deze lijst staan ook door Sceperus verfoeide werken van Gualtherus en Vorstius.

De opbrengst van de veilingen was zeer bescheiden. De laatste bracht amper 50 gulden op, geld dat gebruikt werd voor de aanschaf van nieuwe boeken. Dat woog echter op geen enkele manier op tegen de kaalslag die door de veilingen was aangebracht in de Librije. Op de

drie veilingen die bekend zijn uit de bronnen, werden in totaal 320 boeken verkocht. Naast enkele remonstrantse en sociniaanse werken betrof het vooral geschriften van middeleeuwse theologen, medische werken uit het klooster Stein en juridische werken.²⁹ Daarmee rekende Sceperus naar zijn overtuiging af met de duistere voorreformatorische tijd en met ‘dwaalgeesten’ uit latere tijd, die de ware boodschap niet begrepen. Dat hij daarmee in onze ogen tegelijkertijd een onvoorstelbare en onherstelbare ravage aanrichtte in de Goudse Librije, zal des tijds niet tot hem zijn doorgedrongen.

Ten slotte

Jacobus Sceperus overleed op 10 december 1677 en werd begraven in de Sint-Jan. Daar kwam ook een groot rouwbord te hangen, met daarop de vermelding dat hij ‘40 jaar min 3 maanden’ predikant was geweest in Gouda.³⁰ Hij was een man met een missie, die de gereformeerde leer met volle overtuiging uitdroeg. Zijn rotsvaste geloofsprincipes legde hij ook vast in stichtelijke boeken, die gretig aftrek vonden bij geestverwanten.³¹ Daarnaast was hij een bekwaam organisator, een resultaatgerichte bestuurder en een man met brede interesses. Maar Sceperus had ook een opvliegend karakter, was ongemeen fel tegen opponenten en spaarde niemand om zijn gelijk af te dwingen. Zijn aanvallen op alles en iedereen die hij ervan verdacht af te wijken van de ‘ware leer’ waren grof en compromisloos. Dat hij in zijn blinde jacht op ‘kettters’ zelfs de boeken in de Librije – de stadsbibliotheek die mede dankzij hem een fraaie inrichting kreeg en kostbare atlanten verwierf – niet ontzag, strekt hem niet tot eer. Een ‘scandpaal voor Sceperus’ is naar mijn mening dan op zijn plaats, om voor altijd af te rekenen met deze zwarte bladzijde uit de Goudse boekgeschiedenis.

25. (1583-1643). Inloedrijk remonstrants theoloog en predikant te Rotterdam.

26. (1519-1586). Invloedrijke reformator uit Zürich en schoonzoon van Zwingli. Voorstander van grote invloed van de overheid op de kerk.

27. Vorstius was beoogd opvolger van Arminius als hoogleraar in de theologie in Leiden. De benoeming ging niet door nadat hij werd verdacht van sociniaanse denkbeelden. Hij verhuisde naar Gouda, waar hij zeven jaar lang in vrijheid kon werken aan zijn verdediging.

28. Zijderhoudt-Hulst, *Geschiedenis van de Goudse Librije*, 61.

29. Zijderhoudt-Hulst, *Geschiedenis van de Goudse Librije*, 62-63.

30. Een tekening van dit monument uit 1743 is in het bezit van het Rijksmuseum in Amsterdam. Het epitaaf is mogelijk uit de kerk verwijderd in de Franse tijd. Met dank aan mw. H. van Dolder-de Wit, die mij attendeerde op de tekening.

31. Bijvoorbeeld: *Schat-boeck der onderwijsingen voor kranck-besoekers: en der vertroostinghen voor krancken: niet alleen dienstigh voor siecke-troosters, nemaer oock voor predicanten*, (Amsterdam 1670)